

ПСИХОМОТОРНА АКТИВНІСТЬ ДІТЕЙ В НАВЧАННІ

Роговик Л.С.,

Київський міський педагогічний університет імені Б.Д.Грінченка

В статті розглядаються властивості психомоторної дії в навчанні дітей п'яти-восьми років як чинника розумової активізації. Визначено типи психомоторної активності та доведено необхідність збереження цілісності тілесного простору дитини при формуванні навичок письма, читання й лічби. Розкривається зміст психомоторних компонентів навчання в сукупності макро й мікро рухів.

Ключові слова: *психомоторна дія, психомоторна активність, психомоторні компоненти навчання, макрорухи, мікро рухи, тілесний простір.*

Зміни в структурі та змісті початкової освіти потребують таких способів організації навчання шестилітніх дітей, які б дозволили використовувати їх природну розумову активність. Базується вона на гармонійній єдності рухів, мовлення та мислення.

Відомо, що психомоторна організація дитини являє собою цілісність тілесного простору, насиченого енергією почуттів, ритмом мовлення та барвами образів. В науковому доробку з проблеми психомоторики міститься коло розв'язаних питань щодо вікових та індивідуальних особливостей засвоєння культурно-історичного досвіду [1,4,8,9]; механізмів психомоторики в діяльності [5,6]; цілісності тілесного простору в пізнанні [10]; взаємозв'язку макро- та мікро рухів у схемі тіла [2,3]; екологічного розвитку [12]; функціональної структури психомоторної дії [5,11].

Але в дослідженнях проблеми активізації розумової діяльності дітей поки що відсутнє теоретико-експериментальне обґрунтування функціональної взаємодії макро- та мікрорухів у тілесному просторі дитини. Відсутність наукового обґрунтування використання макрорухів при формуванні розумових дій та навчальних навичок гальмує практичне застосування психомоторних компонентів у початковій школі.

Мета дослідження: виявити закономірності вливу макрорухів психомоторної дії на розумову активність дітей шестирічного віку та обґрунтувати доцільність використання психомоторних компонентів у навчанні. *Об'єкт:* психомоторні компоненти розумової діяльності дітей п'яти-восьми років. *Предмет:* вплив психомоторної дії на розумову активність. *Завдання:* вивчити вплив психомоторної дії на активізацію розумової діяльності дітей 5-6; 6-7, 7-8 років; дослідити роль та місце макрорухів у тілесному просторі схеми тіла дітей при

формуванні навчальних навичок; ввести в навчання читання, письма та лічби психомоторні компоненти.

Відповідно до теоретичного аналізу визначено зміст основних понять дослідження. *Психомоторна дія* – сукупність і послідовність розумових та моторних дій в тілесному просторі людини, спрямованих на розв’язання пізнавальної задачі. Водночас для вивчення предмету дослідження використовувалось уявлення про *будову психомоторної дії* як форму активності суб’єкта пізнання, яка складається з активізації м’язових груп через динамічні зміни поз тіла в просторі й часі, завдяки чому забезпечується взаємозв’язок макро- й мікрорухів даної дії під час сприймання та розумової переробки інформації.

Психомоторна активність – інтегрована здатність людини, спрямована на психічно обумовлені розумові та моторні дії по визначенню форми, змісту і способів розв’язання пізнавальних задач. При цьому внутрішніми чинниками регуляції психомоторної активності виступають мовлення, почуття, образи, а зовнішніми – простір, темп та ритм діяльності.

Це дало можливість досліджувати психомоторну дію як єдність, що передбачає узгодженість розумового (думки, емоційні стани, образи) та моторного (макро- й мікрорухи) компонентів пізнавальної діяльності, які розгортаються в просторі й часі.

Кількість вибірки становила 120 дітей від 5 до 8 років: 40 осіб 5–6 років (вік грації), які ще не навчалися; 40 осіб 6–7 років, які навчалися у школі-дитсадку та 40 осіб 7–8 років, які навчалися в початковій школі. Використано методики, за допомогою яких здійснювалось дослідження функціональних властивостей психомоторної дії від м’язової активності до розумового сприйняття:

1. Спостереження (за методикою М.Я. Басова), схема якого включала такі сторони поведінки дітей: особливості рухової активності, емоційних реакцій, переключення уваги, темп мовлення та мисленневих дій; спосіб розв’язання розумової задачі. Для доповнення результатів спостереження проводилось анкетування батьків і педагогів, у якому ми пропонували оцінити активність, а також особливості поведінки дитини за допомогою розробленої нами анкети. Ми виявили показники індивідуального прояву психомоторної активності в ході діяльності: м’язова активність, що виражалась в готовності до виконання дій з предметом діяльності; зосередженість на задачі, що виражалась у підвищенні сенсорної чутливості; виконання системи уточнюючих рухів; постановка мети та досягнення результату протягом відведеного часу.

2. Тест Д. Векслера, який за показниками субтестів дав змогу оцінити рівень розумової активності дітей та визначити особливості розвитку пізнавальних процесів.

3. Шкала моторного розвитку М. Озерецького, в якій деякі тестові завдання були модифіковані згідно з сучасними нормативами та дозволили виявити показники моторної активності: статична та динамічна координація макрорухів у схемі тіла; швидкість, координованість та сила мікрорухів руки.

4. Аналіз продуктів діяльності (малюнків, аплікацій, конструювання, письма), який дозволив виділяти індивідуальні прояви емоційної та когнітивної сфер дитини: співвідношення цілого і частин; співвідношення кольору та форми; оволодіння навичками конструктивно-практичної діяльності.

Процедура дослідження індивідуальних та типологічних особливостей психомоторної активності здійснювалась в різних видах діяльності. Тип психомоторної активності дитини визначався згідно з такими *критеріями*: здатність до підвищення м'язової чутливості на етапі сприйняття форми предмету; індивідуальне структурування змісту розумової задачі на етапі розумового сприйняття; виконання предметно-практичної діяльності відповідно до індивідуальної схеми психомоторної дії.

За результатами аналізу поведінки дітей в різних видах діяльності на підставі визначених нами критеріїв, досліджуваних дітей було розподілено відносно типу психомоторної активності. Ми розглядаємо *тип психомоторної активності* як сукупність властивостей поведінки людини, що складають основу індивідуальної своєрідності розумової діяльності, та як вияв певного співвідношення чинників у структурі психомоторної дії. *I тип – мовно-мисленнєвий*, коли головним чинником як для розумових, так і для моторних дій є словесна інструкція; *II тип – чуттєво-мисленнєвий*, коли розумова діяльність виникає завдяки побудові емоційно-чуттєвої схеми через наслідування якісних ознак її структури та виконання рухів на основі порівняння з адекватними емоціями; *III тип – образно-мисленнєвий*, коли розумова діяльність виникає завдяки побудові образної схеми дій та порівняння відчуттів із структурними елементами руху.

Був проведений аналіз вікових та індивідуальних властивостей психомоторної активності, яка обумовлює розумові дії. Отримані результати показали здатність до збереження високого рівня розумової активності у дітей I типу і тенденцію до його зниження у представників II та III типів. Так, у віці 5-6 років середні бали

розумової активності у трьох типів дітей становили відповідно 10,5; 9,4; 9,9; у 6-7 років – 10,9; 9,0; 9,5; у віці 7-8 років – 10,76; 8,75; 9,66.

Отримані результати підтвердили теоретичні положення про те, що в 5–6 років (вік грації) макро- і мікрорухи являють собою гармонійну цілісність завдяки можливостям динамічних поз тіла, а відтак в розумовій діяльності активізуються всі канали сприймання інформації. В наступні вікові періоди через збільшення питомої ваги статичних поз, зокрема пози сидіння, яка є основною при виконанні мікрорухів, ця гармонія порушувалась. Збереження рівня розумової активності спостерігалось у дітей мислительного типу, яким притаманний конструктивний спосіб дії, що поєднувався із здатністю утримувати позу сидіння. Діти емоційно-чуттєвого та образного типів, яким властивий спосіб дії з наслідування і проектування, втрачали природний стимул активності.

Результати моніторингу успішності учнів перших класів шести- та семирічного віку показали їх залежність від психомоторного типу. Так, із загальної кількості шестирічних учнів до I типу віднесено 10 дітей, які показали високу успішність, з 14 дітей II типу всього 5 дітей досягли високого рівня і з 16 дітей III типу – 8 дітей. У семирічних учнів високий рівень успішності розподілився так: з 13 дітей I типу – 12, з 12 дітей II типу – 6; з 15 дітей II типу – 9 дітей. Наведені дані показали у дітей I типу позитивну динаміку успішності, але в класі шестиліток, де всі учні мали більше можливостей для виконання макрорухів, педагогічний вплив був активізуючим і для інших типів дітей. Серед семирічних учнів, які більше часу знаходились в статичній позі, зберігалась висока успішність тільки у представників I типу, а у решти дітей вона знизилась в порівнянні з шестилітками.

Для експерименту ми визначили групи дітей 7–8 років. Було відібрано 60 дітей: по 30 осіб в експериментальній та контрольній групах. За показниками розумової та моторної активності ці групи були ідентичними. У складі кожної групи було по 10 дітей трьох типів психомоторної активності: мислительного, емоційно-чуттєвого та образного.

Психомоторні компоненти навчання дітей експериментальної групи складались із системи вправ та завдань для виконання макрорухів із зміною пози тіла на всіх етапах засвоєння навчальних дій. При виконанні вправ ми здійснювали формування рухової активності дітей завдяки наданню можливості виконувати рух згідно з індивідуальним способом побудови психомоторної дії. Одним дітям пропонувалось словесне пояснення способу дії (напрямок, динаміка,

сила, ритм руху); іншим давався зразок дії для наслідування, або пропонувалось знайти в формі руху образ предмета чи явища. В такий спосіб ми досягали активізації всіх каналів сприйняття інформації у дітей при засвоєнні понять та формуванні навчальних навичок. В рухах тіла діти показували форму літер, цифр, виконуючи дії в заданому темпоритмі під музику. При виконанні завдань у позі сидіння ритм, засвоєний при виконанні макрорухів, зберігався під час письма та читання. Спочатку це досягалось завдяки спільним діям із словесним підкріпленням (письмо та читання хором), а потім діти виконували дії подумки.

Нами забезпечувалась можливість для взаємодії формоутворювальних макрорухів із мікрорухами рук через динамічний перехід різних поз тіла до статичної пози – сидіння. Утворення рухового автоматизму, що лежить в основі навичок письма та читання, являло собою завершальний етап у виконанні психомоторної дії. Таким чином, діти відчували, що мікродія є частиною загального руху тіла та дихання.

З метою актуалізації психомоторної активності учнів ми використовували групову форму навчання. В підгрупи включались по троє дітей різних типів активності: тим самим створювалась взаємодоповнююча дія індивідуальних чинників розумової активності при розв'язанні навчальних задач на фоні оптимального темпоритму діяльності та достатнього енергопотенціалу. Отримані результати дали підставу стверджувати, що психомоторні дії в дітей 7-8 років так само мають формувальний вплив на розумову активність, як і у дошкільному віці. В ході організації навчання з використанням психомоторних компонентів розумова активність дітей взаємопов'язана з моторною і розвивається в такій послідовності: 1) м'язова активність, що лежить в основі відчуття цілісності; 2) внутрішній контроль та корекція отриманої чуттєвої інформації; 3) розумова активність, що лежить в основі розв'язання пізнавальної задачі. Таким чином, навчання з використанням психомоторних компонентів дозволяє зняти напругу з когнітивних каналів сприймання молодших школярів в статичній позі та досягти формування розумової активності через використання психомоторних дій.

Висновки:

1. Встановлено, що перебіг і результати навчальної діяльності дитини істотно залежать від її психомоторної активності та присутності психомоторних компонентів на всіх етапах пізнавального процесу. Перевантаження зорових та слухових каналів сприймання в

пози сидіння приводить до зниження розумової активності молодших школярів, отже в шкільному віці зміна пози тіла в макрорухах є так само необхідною, як в дошкільному віці.

2. Розкрито змістовну та функціональну сутність психомоторної дії як чинника розумової активності дітей 5 – 8 років. Вона визначається ступенем психомоторної активності дітей в процесі пізнавальної та предметно-практичної діяльності та має такі властивості: 1) збереження цілісності тілесного простору завдяки підвищенню м'язової чутливості під час сприймання предметів та явищ, що виражається в сукупності макро- та мікрорухів; 2) виявляє індивідуальний спосіб засвоєння, постановки та реалізації мети діяльності; 3) сприяє актуалізації та усвідомленню власного досвіду розумових дій.

Література

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – 339 с.
2. Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем. – М.: Медицина, 1975. – 448 с.
3. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. – М.: Медицина, 1966. – 349 с.
4. Виготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: Изд-во АПН, 1960. – 500 с.
5. Клименко В.В. Механізми психомоторики людини: Монографія. – К., 1997. – 192 с.
6. Краних Э.М. Я в развитии ребенка, подростка и молодого человека // Человек. – № 6. – 1999. – С. 29-43.
7. Максимова Н.Ю. та ін. Життя та здоров'я: Кн.-комент. до навчального посібника для учнів 8 (9) кл. загальноосвітньої школи та вчителів. – К.: “Пракбизнес”, 1998. – 144 с.
8. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М.: Педагогика, 1986. – 256 с.
9. Роменець В.А. Психологія творчості. – К.: Либідь,
10. Сеченов И.М. О предметном мышлении с физиологической точки зрения. В кн. Сеченов И.М. Избр. философские и психологические сочинения. – М.: Госполитиздат, 1947. – 647 с.
11. Чебыкин А.Я. Эмоциональная регуляция познавательной деятельности. – Одесса, 1992. – 195 с.
12. Швалб Ю.М. Психологические модели целеполагания. – К., 1997.

The psychomotor activity a child in learning

Psychomotor activity is considered by the author from the point of view of its functional role in cognitive process. The author proves the necessity of protecting, by a set of macro- and micromotions, of the integrity of a child's body space at the initial stage of school learning.

The author defines the types of psychomotor children activity which express the individual structure of psychomotor action based on domination of speech, emotional or image stimuli of mental activity.

This research work proves the possibility to increase the effectiveness of learning using psychomotor components which help in providing pupils' cognitive autonomy and research skills.

Key words: *psychomotor action, psychomotor activity, psychomotor components of learning, macromotions, micromotions, body space.*

В статье «Психомоторная активность детей в обучении» установлена зависимость результатов учебной деятельности от типа психомоторной активности учащихся и присутствия психомоторных компонентов на всех этапах познавательного процесса.

Психомоторное действие рассматривается как совокупность макро- и микродвижений в телесном пространстве. По результатам анализа поведения детей в различных видах деятельности разработаны критерии определения типов психомоторной активности детей через выявление соотношения стимулов (слова, чувства, образа) в структуре психомоторного действия: мыслительно-речевой; эмоционально-чувственный и образный.

Предлагается технология использования психомоторных компонентов в программе обучения на всех этапах формирования учебных навыков: от активизации мышечной системы благодаря развитию макро- и микродвижений до решения умственных задач.

Ключевые слова: *психомоторное действие, психомоторная активность, психомоторные компоненты учения, макродвижения, микродвижения, телесное пространство.*